

I. МІСЦЕ ТОПОНІМІЧНИХ НАЗВ У ЛЕКСИЧНОМУ СКЛАДІ МОВИ

Власні географічні назви, тобто топонімічні назви, є словами, і вже тому вони входять у склад лексики мови. Численні зв'язки топонімів з іншими словами виявляються і в їх кореневому складі, і в будові, і в граматичних ознаках. Історично всі топонімічні назви утворені від загальних слів — прямо або через посередництво якихось власних назв, які виникли, в кінцевому підсумку, на базі назв загальних. Тому правий К.К. Цілуйко, який зауважив у одній із своїх праць, що топонімічні назви не становлять «окремого царства».

Будучи складовою частиною лексики мови, топонімічні назви, як і особові імена людей, мають разом з тим ряд істотних відмінностей від усіх інших лексичних груп, що дозволяє говорити про певну **а в т о н о м н і с т ь** топонімічних назв всередині словникового складу мови.

Топонімічні назви разом з особовими іменами, тобто усі власні імена, є назвами окремих предметів (або конкретних осіб) і, на відміну від інших неслужбових слів мови, не можуть по своїй суті називати ряд, клас однорідних предметів. Тому вони фактично не виражають поняття.¹ У будь-якому контексті власні імена, оскільки вони не перестають бути власними, вичерпують склад своїх реальних представників, тому що цей представник завжди один. Наприклад, у реченні «Велике місто розташоване на березі ріки» слово місто вказує лише на одне якесь місто, а всі інші поселення, які теж можуть бути названі словом місто, залишаються за межами думки, висловленої в цьому реченні. У реченні ж «Київ знаходиться на березі Дніпра» слово Київ, теж називаючи лише одне місто, вичерпує весь свій склад, тому що ніяких інших міст це слово і не може назвати.²

Ця риса власних імен є, очевидно, однією з причин їх специфічної особливості — схильності власних імен до швидкої деетимологізації, втрати внутрішньої форми. Даний процес (він докладніше розглядається далі) у власних іменах має суттєву відмінність від аналогічного явища у загальних наз-

¹ А. А. Реформатский, Введение в языкознание, М., 1960, стор 41.

² Поп. J. Kuryłowicz, La position linguistique du nom propre, ж. «Onomastica», roczn. II, zes. 1. Wrocław, 1956, стор. 2.

вах, тому що в першому випадку йдеться не тільки про забуття етимологічних зв'язків, але й про своєрідну редукцію плану змісту взагалі. План змісту, що стоїть між звучанням і реальним предметом, ніби розчиняється у цих двох елементах. Цього ніколи не трапляється з загальними словами, де план змісту завжди зберігає свою повноцінність як лінгвістичний еквівалент логічної категорії поняття.

Топонімічні назви, на відміну від інших слів мови, в тому числі й особових імен, завжди гранично локалізовані, тобто прив'язані до території, називаючи якісь певні об'єкти якоїсь певної місцевості.

Тому й усі спільні та відмінні риси різних топонімічних назв мають свій територіальний вияв. Топонімічні назви, що об'єднуються якоюсь прикметою, займають певну територію, і вона може бути чітко визначена і нанесена на карту. Вивчення територіальної поширеності різних топонімічних типів є важливим як для з'ясування специфічних особливостей топоніміки, так і для вирішення ряду проблем історії народу. Вивчення географії топонімічних назв розвивається двома основними шляхами.

По-перше, вивчається територіальна поширеність словотворчих типів топонімічних назв. Окреслюючи ареал різних моделей топонімічного словотвору, ми можемо встановити спільнослов'янські, спільносхіднослов'янські, українські і більш локальні (або — діалектні) моделі. Радянські топонімісти чимало зробили для вивчення в цьому плані топоніміки півночі та сходу Європейської частини СРСР.¹ Багато в цьому відношенні зроблено польськими та чеськими дослідниками. Вивчення географії топонімічних словотворчих типів у межах УРСР тільки розпочинається. Можна лише сказати, що більшість словотворчих типів українських назв населених пунктів належить до спільносхіднослов'янських, а більшість словотворчих типів назв річок належить до спільнослов'янських.

По-друге, вивчається територія представленості в топоніміці певного слова (основи) або ж певного кореня. Це питання в літературі зачіпається частіше, але воно також є недостатньо розробленим. Між тим такий лексичний аспект географії топонімічних назв обіцяє дати багато цікавого і цінного. Так, поширеність в українській топоніміці похідних від деяких слів виявляє виразний зв'язок з діалектним розчленуванням української мови, причому самі ці слова зовсім не обов'язково є діалектними. Наприклад, назву **Луг** або **Луги** мають на Україні 20 населених пунктів, і 19 з них знаходиться в межах південно-західного наріччя; з 25 населених пунктів УРСР, що мають ім'я **Поляна** або

¹Див. зокрема роботу В. А. Ніконова „География русских суффиксов“, ж. „Onomaslica“, roczn. V. zesz. 2 (№ 9), Wrocław—Kraków, 1959.

Поляни, 23 розташовано на території південно-західного наріччя.

Локалізованість топонімічних назв приводить до одного важливого питання, сформульованого проф. О.І. Смирницьким так: „наряд чи в кого викличе сумнів, що в російській мові дійсно існує слово **Волга**; але чи існує в ній, хоча б приблизно на тих же правах, слово **Глуловица**, придумане Салтиковим-Щедріним як назва ріки, або найменування якої-небудь, хоч і реальної, але нікому майже невідомої річки в Центральній Африці, яку згадано в російському контексті тільки в записках географа”.¹

Відповідаючи на це питання, слід визнати, що не лише маловідомі топонімічні назви інших країн, а й власні, свої топонімічні назви невеликих і маловідомих географічних об'єктів у літературній мові фактично у своїй конкретності не існують. Дійсно, хіба є повноправними словами української літературної мови топоніми **Фоцівка** (назва струмка в Сторожинецькому районі Чернівецької області) або **Чищениця** (ім'я яру в Переяслав-Хмельницькому районі на Київщині)? Серед топонімічних назв немало таких, що їх знає і вживає у своїй мові не більше 200—300 чоловік; поширення в мові таких топонімів є, отже, вужчим від найвужчих лексичних діалектизмів.

Кожен носій мови з топоніміки країни знає, по-перше, назви великих чи чимось важливих географічних об'єктів (столиця, адміністративні центри, міста, важливіші ріки, гори, озера тощо) і, по-друге, топонімічні назви більше або менше обмеженої території, різної для кожного носія мови, з якою людина обставинами життя знайома особисто. Усі інші топоніми існують лише як потенціальні слова, яких носій мови не знає, але готовий визнати як існуючі. Справа в тому, що в мові об'єктивно існують певні моделі, які наділені певними функціями. Вони й одержують конкретну реалізацію, прикладом якої може бути хоча б і наведена О.І. Смирницьким щедрінська **Глуловица** або топоніми **Фоцівка**, **Чищениця**.

Локалізованість топонімічних назв визначає той факт, що їх дійсним контекстом є територія.²

Вказані дві риси топонімічних назв, — позначення ними одиничних, окремих предметів (географічних об'єктів) та їх локалізованість, — виявилися достатніми, щоб створити всередині лексичного складу, після того як

¹А. И. Смирницкий, Объективность существования языка. М., 1954, стор. 7.

²Оскільки територія зображається на географічній карті, можна сказати, що контекстом топонімічних назв є карта. Однак таким контекстом не може бути список, що свідчить про нелінійність топонімічного контексту. Пор. В. Н. Топоров, Некоторые положения теоретической топонимики, зб.

.Принципы топонимики". М., 1962, стор. 3.

топонімічні назви утворилися та зміцніли у мові,¹ автономну топонімічну систему.

Усталилися й деякі інші специфічні прикмети топонімічних назв, які, на відміну від названих вище, є похідними, вторинними.

Так, хоч у принципі топонім можна утворити від будь-якого слова мови, практично продуктивним джерелом топонімічних назв стала досить обмежена група слів, яка вкладається у кілька лексико-семантичних розрядів.

Засоби словотвору топонімічних назв, спочатку повністю збігаючись із тими, що використовувалися для творення інших слів, набули специфічного забарвлення, пристосувалися до потреб топоніміки. З'явилися нові похідні афікси, не вживані за межами топоніміки. Продуктивність однакових афіксів у топоніміці і за її межами ніколи не збігається. Тому при співзвучності топонімічного і нетопонімічного афікса можна говорити про словотворчу омонімію.

Утворившись на базі загальних назв, топоніми в свою чергу стали джерелом поповнення мови новими словами.

Від кожної топонімічної назви твориться похідна прикметникова форма. При цьому у топонімів, що є за походженням субстантивованими прикметниками з суфіксом **-ський**, **-цький**, **-зький**, похідна прикметникова форма збігається з формою самого топоніма, відрізняючись від останнього лише своєю родозмінністю: селище **Долинська**, але **Долинський** район, також місто **Хмельницький** (від прізвища **Б. Хмельницького**), але **Хмельницька** область. Інші види субстантивованих топонімів, а також і всі інші словотворчі типи топонімічних назв мають окремі, спеціально утворені прикметникові форми, наприклад: **Веселе** — **веселівський**, **Вільшана** — **вільшанський**, **Вчорайше** — **вчорайшенський**, **Львів** — **львівський**, **Бабанка** — **бабанський**, **Буки** — **буцький**, **Мокра Калигірка** — **мокрокалигірський** і т. д.²

Строкатість прикметникових форм від власних географічних назв не містить у собі нічого дивного і повністю зумовлюється специфікою топонімічних назв як утворень виключно локальних, що з'являються на різних територіях і в різний час.

Від усіх назв населених місцевостей та від багатьох назв населених пунктів (переважно більших) творяться ще похідні іменники — назви мешканців. Ці назви мають чоловічу

¹ Безперечно, що був період, коли мова не знала топонімічних назв. Збереглося немало слідів вторинності цих назв. Сюди належить і відзначений вище факт утворення топонімічних назв від загальних слів, і семантика найдавніших топонімів, і історично відприкметниковий словотвір багатьох розрядів топонімічних назв.

² Спробу виявити закономірності утворення прикметникових форм від топонімічних назв зробив В. С. Ільїн у „Курсі сучасної української літературної мови“, за ред. Л. А. Булаховського, т. 1, К., 1951, стор. 374-377

та жіночу родові форми, наприклад, **Буковина** — **буковинець, буковинка**, **Поділля** — **подолянин, подолянка**; **Київ** — **киянин, киянка**, **Харків** — **харків'янин, харків'янка**, **Полтава** — **полтавчанин або полтавець, полтавчанка або полтавка**, **Ужгород** — **ужгородець, ужгородка**, **Одеса** — **одесит, одеситка**. Похідні від топонімів назви мешканців виявляють ще більшу структурну строкатість, ніж утворені від топонімічних назв прикметникові форми. Від деяких назв невеликих населених пунктів окремої похідної назви мешканців не існує — вона заступається відповідною прикметниковою формою.

Крім названих двох дуже великих за своїм складом груп відтопонімічних утворень, що є загальними назвами і становлять одне з джерел лексичного збагачення мови, існують і деякі інші, значно вужчі за своїм складом розряди загальних назв, що утворені від власних географічних. Так, досить значним є тип творення назв предметів від назви місцевості (найчастіше — міста), де ці предмети уперше почали виготовлятися. При повній зміні семантики назви морфологічна будова її при цьому може не змінюватися, пор. назви тканин **кашемір** (Кашмір — область на півночі Індії), **бостон** (Бостон — місто в США) і т.д.

II. ПРО ТОПОНІМІЧНУ СИСТЕМУ

Більшість існуючих топонімічних досліджень скерована на те, щоб встановити зв'язки: 1) між топонімічними назвами і об'єктивною дійсністю або ж 2) між топонімічними назвами та іншими словами мови.

Перша з цих двох основних груп праць з топоніміки має метою визначити ступінь і характер відображення об'єктивної дійсності у власних географічних назвах. Завданням її є здобуття з топонімів якомога більшої інформації про об'єктивну дійсність. Найчастіше мова йде про визначення національного складу давнього населення території, про питання етногенезу, встановлення міграцій, про заняття і світогляд давнього населення тощо. При цьому найбільша увага звертається на доісторичний період, де свідчення топоніміки не зустрічають особливої конкуренції з боку інших джерел. Дослідження цього роду належать переважно топонімістам-нелінгвістам: історикам, археологам, географам.

Друга ж група праць з топоніміки по суті має метою визначити ступінь і характер відображення у власних географічних назвах лексичного складу мови. Основна увага в цих працях зосереджується найчастіше на самих топонімах, а не на тих словах, з якими вони пов'язані. Однак і тут топоніми виводяться за межі власне топоніміки. У працях цього роду

досліджується походження власних географічних назв, їх мовна приналежність, їх давнє значення і зміни в їх значенні тощо. Кінцевою метою цих досліджень є ідентифікація елементів топоніміки з іншими елементами мови, якість дослідження визначається переконливістю такої ідентифікації. Авторами цих досліджень є переважно топонімісти-лінгвісти.

Ці дві основних групи існуючих топонімічних досліджень об'єднуються тим, що вони: а) вивчають топонімічні назви виключно діахронічно, вбачають у них тільки засіб проникнення в минуле; б) виводять досліджувані топонімічні назви за межі топоніміки, що перешкоджає визначенню їх місця серед інших топонімічних назв.

Розрізняються ж вони передусім тим, що в одних випадках топонім лише вичленовується з числа інших топонімічних назв, але залишається в межах мови, а в інших випадках йдуть далі і роблять з топонімів висновки про речі, які знаходяться за межами мови (історія, географія тощо). Зауважимо до речі, що ці висновки можливі лише при посередництві лінгвістичної інтерпретації топоніма, тобто згаданої ідентифікації елементів топоніміки з іншими елементами мови. Тому топонімічне дослідження не може не бути мовознавчим дослідженням.

При такому стані справ у топонімічних дослідженнях не дивно, що існує (навіть — панує) погляд на топоніміку як на допоміжну науку. Ніхто не оцінює, наприклад, синтаксис за тими даними, які він може дати для фонетики або морфології. Між тим топоніміку прийнято оцінювати саме так. В цьому випадку, очевидно, обмеженість завдань і недосконалість методів, властиві певному етапу розвитку топонімічної науки, визнаються взагалі властивими топоніміці.

Із зростанням інтересу до топоніміки все більше число представників різних наук звертає на неї свої погляди, намагаючись одержати допомогу у розв'язанні тих чи інших спеціальних питань. При цьому звернення до топоніміки стало своєрідним свідченням неблагополучності у вирішенні якоїсь проблеми: до топоніміки звертаються тоді, коли кращі, надійніші аргументи вичерпані або відкинуті.

Між тим у топоніміці безпосереднім завданням є всебічне вивчення власних географічних назв, а здобуття історичних, географічних та лінгвістичних (для інших галузей мовознавства) висновків — побічним продуктом. Цілком зрозуміло, що багато дослідників цікавиться саме цим побічним продуктом, тим більше що топонімічна наука у нас майже не має власних кадрів. Однак спроби одержання з більшої чи меншої кількості вивчених топонімів безпосередньо нетопонімічних наслідків порушують „технологію” дослідження, а тому й викривляють згадані наслідки. Спочатку треба

всебічно вивчити всю сукупність топоніміки певної території, а потім уже можна робити нетопонімічні висновки.

Такий підхід до топоніміки, треба гадати, у перспективі не зменшить, а збільшить розміри і підвищить якість побічних продуктів. Разом з тим він сприятиме зосередженню дослідницьких сил навколо найважливішої топонімічної проблематики.

Такий підхід викликав появу нової за методикою та спрямуванням групи топонімічних досліджень, які присвячені встановленню зв'язків між одними топонімічними назвами та іншими топонімічними назвами.

Якщо в попередніх топонімічних дослідженнях з'єднуючою ланкою розглядуваних явищ був час, то в цій групі праць з'єднуючою ланкою все частіше стає територія, що відповідає специфіці топонімів як чітко локалізованих слів. Якщо в попередніх топонімічних працях робочим прийомом вивчення власної географічної назви було виведення її за межі топоніміки, то тут топоніми вивчаються всередині сукупності топонімічних назв, що дозволяє виявити внутрішні закономірності існування топонімічних назв, а не тільки зовнішні закономірності зв'язку топоніміки з нетопонімікою. Між тим перехід від емпіричного опису окремих топонімів до виявлення топонімічних закономірностей давно назрів.

Таким чином, вивчення зв'язку топонімічних назв з об'єктивною дійсністю або з іншими словами мови є для топоніміки необхідним, але недостатнім. Потрібне ще вивчення зв'язку одних топонімічних назв з іншими топонімічними назвами.

Таке вивчення топонімічних назв може бути вже не тільки діахронічним, а й синхронічним.

Топоніми часто і цілком заслужено іменуються історичними пам'ятками, реліктами минулого тощо, тому що вони дійсно до певної міри концентрують у собі історію і консервують минуле. Тому вивчення топонімів, як уже згадувалося, буває переважно діахронічним.

Тут доцільно торкнутися не раз обговореного вже питання про синхронію та діахронію. Жоден процес, жодна мовна зміна не відбулися в минулому тоді, коли воно вже стало минулим. Усі зміни завжди відбуваються, зрозуміла річ, лише в теперішньому. Тому діахронії як такої власне не існує. Діахронія — це незліченне число шарів синхронії, накладених один на одній і пов'язаних часом. Культ діахронії може примусити забути цю досить просту і очевидну істину, але від цього суть справи не міняється і діахронія не перестає бути спроектованою в часі синхронією.

Тому для розуміння процесу історичного розвитку є необхідним виявлення і осмислення закономірностей існу-

вання, фактів синхронії. Для топоніміки це положення особливо істотне, тому що закономірності існування топонімічних назв власне ще зовсім не вивчені.

Семантика топонімічних назв; ознака, за якою дається найменування; слово, що утворює топонім, — це все є суттєвим для населення лише в момент утворення, народження топонімічної назви. Потім ця семантика з топонімічних назв досить швидко вивітрюється, про що вже йшла мова в попередньому розділі. Це доводить несуттєвість семантики (етимологічної семантики) для функціонування топоніма.

Для населення, яке створює і використовує топонімічні назви, вони не виражають історію, а служать знаками для розрізнення географічних об'єктів. Тому єдино суттєвим виявляється топонімічне, а не етимологічне значення топонімів. Тому все існування топонімічних назв, процеси, що відбуваються в топоніміці, зумовлені завданням топонімів чітко розрізняти географічні об'єкти. Це завдання етимологічно прозорими і етимологічно непрозорими (для носіїв мови) топонімами виконується однаково успішно. Етимологічна прозорість, внутрішня форма топоніма виявляється, таким чином, факультативною, що й призводить до її втрати.

Цьому положенню нібито суперечить поширеність серед топонімічних назв народних етимологій, помилкових зближень з іншими словами, спроб осмислити незрозумілий топонім.¹ Народноетимологічні перебудови приводять до суттєвих змін топонімічних назв. Такі перебудови можуть впливати і на топонімічне дослідження. Тому їх вивчення є дуже важливим для топоніміки.

Однак народноетимологічні перебудови викликаються зовсім не тим, що цього вимагають умови існування, функціонування топонімів. Причини цих перебудов лежать за межами топоніміки. Топонімічні назви підпадають

¹ Одне термінологічне зауваження. Термін **народна етимологія**, хоч він неодноразово піддавався енергійній критиці, здається більш прийнятним, ніж термін **помилкова етимологія** (рос. **ложная етимология**), тому що він краще характеризує сутність явища. Це дійсно **етимологія**, тобто зближення одного слова з другим, і дійсно **народна**, тому що нею користується народ. Нічого образливого в терміні немає. Замінуючи цей хороший термін виразом **помилкова етимологія**, ми пропонуємо **оціночний** термін, що для термінології є малоприйнятним, оскільки цей термін визначає чи намагається визначити скерування думки. Між тим народна етимологія — це не щось погане, а просто факт існування мови, як би сильно він не обурював мовознавця. Термін **помилкова етимологія** доцільно зберегти за невірними побудовами окремих людей, лінгвістів-етимологістів. Тут оцінка доречна. Отже, народна етимологія і помилкова етимологія — це різні речі. Перша є фактом мови, а друга — фактом індивідуальної творчості. Перша може накласти істотний відбиток на слово, а друга не може, звичайно, цього зробити.

під дію народної етимології не тому, ідо вони топонімічні назви, а тому, що вони — слова. Мовному чуттю носіїв мови властиво приєднувати незрозумілі слова до продуктивних лексичних гнізд. Топонімічні назви не складають тут винятку. Особлива ж поширеність у топонімах народних етимологій пояснюється тим, що тут — за умовами функціонування топонімічних назв — найшвидше відбувається втрата внутрішньої форми.

Таким чином, поширеність у топоніміці народних етимологій не заперечує, а навпаки, підтверджує положення про відносно швидку деетимологізацію топонімічних назв. Ця деетимологізація, викликана умовами існування топонімів у мові, і відкриває простір для народної етимології, яка скеровується вже іншими причинами.

Оскільки для функціонуючих топонімів важливо, щоб вони точно розрізняли географічні об'єкти, тобто не змішувалися між собою, і зовсім неважливо, що вони означають за своїм походженням, в основу синхронічного вивчення топоніміки і слід покласти, очевидно, цей факт. Таке вивчення топоніміки притягає поки що мало уваги, однак без нього не можна виявити синхронічну організацію, систему топонімічних назв. А ця система безперечно існує, хоча б тому, що кожна територія має багато топонімічних назв, і вони повинні бути якось упорядковані, якось організовані і узгоджені між собою, щоб мати змогу виконувати свої функції.

Організуючим елементом топонімічної системи, як і будь-якої іншої упорядкованої лінгвістичної сукупності, є протиставлення, у даному випадку — протиставлення топонімічних назв.

Система топонімічних назв фіксує три ряди розрізень:

1) Топоніми відрізняються від нетопонімів. Тут, очевидно, наявне саме розрізнення, але не протиставлення.

2) Топоніми одного класу відрізняються від топонімів іншого класу, наприклад назви рік — від назв населених пунктів. Тут наявне вже протиставлення, але — групове: сукупність топонімів одного класу протиставлена сукупності топонімів другого класу. Це підтверджується зокрема наявністю різних словотворчих моделей для різних класів топонімів. Однак індивідуального протиставлення одного топоніма одному топоніму тут, як правило, немає.

3) Топоніми одного класу відрізняються один від одного. Тут виступає індивідуальне протиставлення топонімічних назв, яке, власне, і складає організуючу основу топонімічної системи. Подібно до цього в лексичній системі мови основні протиставлення реалізуються всередині лексико-семантичної групи. Відмінність полягає лише в тому, що семантичну дистанцію в лексиці заступає територіальне від-

далення в топоніміці: протиставлені звичайно близькі за територією топоніми одного класу.

Оскільки топонімічним контекстом є територія, синтагматичні протиставлення топонімічних назв реалізуються в сукупності усіх топонімів якоїсь досить обмеженої місцевості. Парадигматичні протиставлення наявні у тих топонімів одного класу і знову ж однієї території, які мають певний спільний знаменник — спільне основне слово (**Старі Бросківці — Нові Бросківці**), спільний корінь (**Дубівці — Дубівчик, Садків — Садківчик**), спільний афікс (**Гаврилівці — Давидівці — Іванківці**).

Топонімічна система — це завжди територіальна система.

Топонімічна система викликає у власних географічних назвах суттєві зміни, будучи однією з найважливіших рушійних сил розвитку топоніміки. Без виявлення і вивчення топонімічної системи неможливо вірно витлумачити й ці зміни, неможливо виявити глибинні закономірності розвитку топоніміки. Так неувага до синхронії в топоніміці відбивається на діахронії.

Топоніми однієї і тієї ж території виникають у різний час, на різній — залежно від національного складу населення та інших історичних обставин — мовній основі і утворюються від різних лексем. Тому топоніми переважно відмінні, так би мовити, „від народження", незалежно від необхідності відрізнитися один від одного. І дія топонімічної системи скерована передусім не на те, щоб віддалити топоніми один від одного, а, як це не парадоксально, на те, щоб зблизити їх між собою.

Можна назвати кілька процесів, які служать цій меті.

1. Топонімічна перебудова словотворчих моделей. Історія старих слов'янських топонімічних словотворчих моделей свідчить, що-спершу вони могли утворювати топонімічні назви лише від чітко обмеженого кола лексем. Так, у епоху Київської Русі суфікси **-овь(-евь)** та **-инь** утворювали топоніми тільки від імен і назв людей, причому розмежування **-овь** та **-инь** теж визначалося вихідним словом: **Василевь, Києвь, Ростовь, Туровь, Чернѣговь** від **Василь, Кий, Рость, Турь, Чернѣгь**; **Микулинь, Нѣжатинь** від **Микула, Нѣжата**. Суфікс **-јь** поєднувався теж з особовими іменами, але — довгими, майже завжди двокореневими: **Переяславль, Перемишль, Всеволожь, Изяславль, Святославль, Ярославль, Дорогобужь, Володимирь**. Суфікс **-ьскь** спершу поєднувався, можливо, лише з назвами рік: **Полотьскь, Витьбьскь, Одрьскь, Бужьскь, Курьскь, Пиньскь, Сновьскь**. І, нарешті, суфікси **-ьнь, -ьна, -ьно** поєднувалися з загальними назвами: **Червень, Родья, Дубьно, Лубьно**.

Вибір суфікса, таким чином, визначався тим, від якого слова утворюється топонімічна назва. (Дещо спрощуючи картину, ми тут не приймаємо до уваги досить очевидних для давньоруського періоду територіальних обмежень словотворчих засобів топоніміки).

Однак пізніше цей стан докорінно змінився, і вибір суфікса чи іншого словотворчого засобу став визначатися не вихідним словом, а тим, який географічний об'єкт одержує назву, до якого класу належатиме утворюваний топонім. Стали можливими утворення типу **Архангельск, Автово**, у яких суфікси не узгоджуються по-старому з вихідною основою, а лише вказують на те, що результат утворення є назвою поселення.

Між класами топонімів відбувся своєрідний поділ словотворчих засобів, і, наприклад, в українській топоніміці суфікси **-івці, -івка, -инці, -инець** закріпилися за назвами населених пунктів, а суфікси **-иця, -овець** — за назвами річок.

2. Словотворча перебудова топонімічних назв. Описана вище словотворче розмежування класів топонімів, після того як воно було створене топонімічною системою, підпорядкувало своїй дії новоутворювані топонімічні назви. Але воно могло поширюватися і на вже існуючі топоніми. У цьому ми вбачаємо основну причину широко представленої в топоніміці наявності словотворчих варіантів тієї ж топонімічної назви.

Такі варіанти особливо поширені на територіях з різномовним населенням, де зустрічаються дві різних топонімічних системи. Наприклад, на території Буковини кожна українська назва населеного пункту на **-івці** мала або має й тепер румуно-молдавську паралель на **-эуць** чи **-ешть**: **Чернівці — Чернэуць, Гаврилівці — Гаврилешть**.

3. Зміна роду топонімічних назв. Коливання роду в слов'янській топоніміці трапляється часто. Взагалі в топоніміці, на відміну від загальних слів (іменників) мови, рід є значно менш стійким, ніж число. Рід топонімів змінюється найчастіше під впливом роду номенклатурних назв типу місто, озеро, ріка. В ідеалі назва кожного села повинна мати середній рід, назва кожного хутора — чоловічий рід, назва кожної ріки — жіночий рід. Цей ідеал ніколи не досягається як внаслідок значної стійкості топоніміки, так і внаслідок наявності синонімічних номенклатурних назв, що належать до різних родів, наприклад ріка і потік. Однак тенденції такого порядку в топоніміці безсумнівні.

Дія всіх цих процесів приводить, з одного боку, до зближення, зведення до своєрідного спільного знаменника топонімів одного класу (назви рік,

назви населених пунктів тощо),¹ а з другого — до віддалення, розмежування топонімів різних класів. В цілому так здійснюється групування топонімічних назв за класами.

Протилежна тенденція вступає в дію, коли в одній місцевості виникає два (або більше) зовсім однакових топоніми одного класу. Для назв населених пунктів, де це явище особливо поширене, однойменність є наслідком: а) розділення одного поселення, б) заснування одного населеного пункту вихідцями з другого, в) випадкового збігу.

Однакові назви різних об'єктів не виконують свого призначення, тому з'являється різниця. Диференціюючими елементами найчастіше служать додаткові означення до основної назви. Наприклад, для назв населених пунктів: **Старий — Новий, Великий — Малий, Нижній — Верхній** (Стара Жадова — Нова Жадова, Велика Буда — Мала Буда, Нижні Петрівці — Верхні Петрівці). Однакові назви річок розрізняються означеннями **Нижній — Верхній, Великий — Малий, Білий — Чорний** та ін., наприклад у басейні Малого Серету є дві однойменних лівих притоки з ім'ям **Солонець**; вони розрізняються як **Верхній Солонець** і **Нижній Солонець**, при цьому Нижній Солонець утворюється від злиття двох витоків, які теж називаються Солонцями — вони розрізняються як **Великий Солонець** і **Малий Солонець**. Витоки багатьох рік розрізняються як **Білий** і **Чорний**: **Білий Черемош — Чорний Черемош, Біла Тиса — Чорна Тиса** тощо.

Диференціюючими елементами можуть бути і вказівки на національну чи адміністративну відмінність, локалізація розташування і т. д. Так, два однойменних села **Банилова** на Буковині розрізнялися як **Руський Банилів** і **Волоський Банилів**, а пізніше — як **Банилів над Черемошем** і **Банилів над Серетом**.

Названі пари диференціюючих топонімічних означень мають неоднакове семантичне наповнення в різних випадках ужитку, наприклад пара **Верхній — Нижній** може вказувати на розташування за течією ріки або за відносною височиною. Вони можуть заступатися в топонімічних назвах іншими парами. Наприклад, названі вище села **Велика Буда** і **Мала Буда** згадуються в деяких пам'ятках з іменами **Верхня Буда** і **Нижня Буда**; села **Старі Мамаївці** і **Нові Мамаївці** (до речі, Старі Мамаївці виникли пізніше від Нових Мамаївців) в деяких довідниках іменуються **Верхніми Мамаївцями** і **Нижніми Мамаївцями**.

Таким чином, у цих чарах істотною є констатація самої відмінності, а не того, в чому ця відмінність полягає. І в даному випадку, як і в усіх взагалі топонімічних наз-

¹ Пор. важливу для розуміння цього явища працю В. А. Ніконова „Закон ряда в географических названиях“, ж. „Onomastica“, roczn. IV, zes. 1, 1958, стор. 57—73.

вах, єдино важливим виявляється топонімічне значення, а етимологічне значення стає факультативним.

Кількість протиставлених диференціюючих елементів не обмежується парою. Їх є стільки, скільки однойменних географічних об'єктів на даній території, наприклад **Нижній, Середній, Верхній**. Тому можна припускати, що топонімічні протиставлення не зводяться до дихотомії.

Однакові топоніми різних класів, як правило, не диференціюються, тому що для їх розрізнення досить ужити номенклатурну назву, наприклад **гора Яровиця — хутір Яровиця, ріка Сучава — місто Сучава**.

Час і простір постачають у розпорядження топонімічної системи дуже різноманітний матеріал, організувати і впорядкувати який нелегко, тому що раз утворена топонімічна назва набуває значної стійкості, закріплюючись силою традиції. Тому топонімічна система проявляється у вигляді тенденцій, а не непорушних законів. Тому ж топонімічні процеси, пов'язані з дією топонімічної системи, найвиразніше виявляються в розвитку назв незначних географічних об'єктів, оскільки в цьому випадку коло людей, які знають і вживають топонімічну назву, є відносно невеликим і, відповідно, менш сильною є традиція.

Однак це зовсім не означає факультативності топонімічної системи. Визначення дії цієї системи як тенденції, а не закону, пояснюється тим, що існує багато випадків, у яких за вимогами системи, здавалось би, повинна відбутися зміна, однак зміна не відбувається. Іншими словами, існує багато порушень системи. Проте є дуже мало випадків, коли за зміною, яка відбулася в топонімічній назві, не стояла б топонімічна система. Виняток становлять зміни, введені адміністративним шляхом.

Єдина топонімічна система охоплює всю територію поширення однієї мови або навіть групи близькоспоріднених мов. Реалізується ж вона в кожному випадку на порівняно невеликих територіях, розміри яких можна встановити за наявністю однакових топонімів одного класу, які не зазнають диференціації.

Таким чином, корисним і перспективним є не лише діахронічне, але й синхронічне вивчення топонімічних назв, тобто вивчення вживаних на певній території топонімів безвідносно до їх походження. Головну мету такого вивчення слід вбачати у встановленні організації різних топонімів однієї території, у виявленні топонімічної системи. Топонімічна система включає до свого складу: а) інвентар утворюючих засобів, б) опозиції цих утворюючих засобів, в) територію, на якій ці засоби реалізуються.

Топонімічна система є одним з основних факторів звичайного розвитку топоніміки. В цілому цей розвиток можна

визначити як рівнодіючу трьох сил. З одного боку, сила традиції намагається зберегти статус-кво, а система — здійснити оптимальну для функціонування топонімів їх перебудову. З другого боку, сила людської допитливості раз у раз вводить у топонімічні назви якусь внутрішню форму, а система усуває цю внутрішню форму, оскільки вона є необов'язковою для функціонування власних географічних назв.

III. МЕТОДИ ВИВЧЕННЯ ТОПОНІМІЧНИХ НАЗВ

Топонімічна наука у своєму розвитку загалом повторює той шлях, що його раніше пройшло усе мовознавство.

Найпомітнішою одиницею мови є слово — і вивчення мови почалося з розгляду, аналізу, інтерпретації слів. Потім наука заглибилася у вивчення, з одного боку, тих одиниць, які вичленовуються в слові — морфем і далі фонем, а з другого — зайнялася більшими одиницями, які будуються із слів — реченнями:

Фонетика ← Морфологія ← Вивчення слова → Синтаксис
(Фонологія) Словотвір

У топонімічній науці першим, найстарішим теж став лексичний рівень вивчення, на якому топонім розглядався в цілому, як неподільна єдність. В центрі уваги на цьому рівні перебуває семантика, етимологія, мовна приналежність топонімів і їх семантичне групування (семантична класифікація). Лексичний рівень вивчення слов'янської топоніміки має вже 150-літню традицію.

Значно молодшим є словотворчий рівень вивчення топонімів. У слов'янській топоніміці він ще не проіснував і 50 років. Зосередження уваги на будові топоніма, на словотворчих формантах дає можливість встановити прикмети, які властиві не поодиноким назвам, а їх більшим чи меншим групам. Словотворчі закономірності топонімічних назв являють собою критерій для перевірки пропонованих етимологій. Словотворче групування топонімів значною мірою позбавляється елементів довільності.¹

В останні роки у топоніміці з'явився й фонетичний рівень вивчення власних географічних назв. Спробу його реалізації запропонував В.А. Ніконов у своїй цікавій статті „Неизвестные языки Поочья”.²

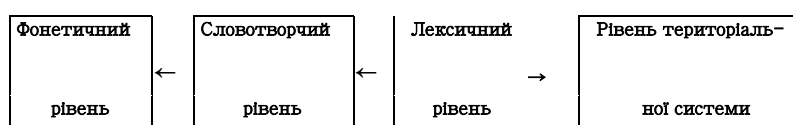
Одночасно починається вивчення територіального кон-

¹ Проблематика словотворчої класифікації топонімічних назв розглядається в роботі С. Роспонда (Rospond) „Klasyfikacja strukturalno- gramatyczna słowiańskich nazw geograficznych”, Wrocław, 1957.

² „Вопросы языкознания”, 1960, № 5.

тексту топонімічних назв — територіальних топонімічних систем. Встановлення ареалів, лінгвогеографічне дослідження топонімічних назв можливе і дуже потрібне і на лексичному, і на словотворчому, і на фонетичному рівнях, про що вже йшла мова вище, у I розділі цієї роботи. Однак на цих рівнях вивчається не система, а її окремі елементи. Для виявлення ж топонімічних систем потрібні спеціальні регіональні дослідження — вивчення сукупності топонімічних назв місцевості. З такими дослідженнями, звичайно, не мають нічого спільного описи топоніміки певної території (району, області, історично відособленої місцевості), у яких топонімічні назви характеризуються кожна зокрема, без встановлення їх зв'язків з іншими назвами. Подібні описи залишаються атомічними і не виходять за межі лексичного рівня.

Таким чином:

Різні рівні топонімічного дослідження зумовлюють звертання до різних методів. Методика дослідження зазнає помітних варіацій і залежно від його конкретної скерованості, мети, про що згадувалося вище (стор. 7—9).

Головніші методи вивчення топонімічних назв добре описані в статті Б.О. Серебреннікова „О методах изучения топонимических названий", опублікованій у журналі „Вопросы языкознания" (1959, № 6). Тому зупинимось ще лише на одному з них — порівняно новому в топоніміці кількісно-статистичному методі.

Останнім часом дослідники топоніміки все частіше стають на шлях стихійної статистики. Пояснюється це характерним для сучасного розвитку топонімічної науки переходом з лексичного на словотворчий рівень дослідження. Залишаючи спроби встановлення семантики чи етимології окремих топонімів, увага дослідників все більше зосереджується навколо вивчення будови і особливостей цілих груп топонімічних назв. Цей закономірний і давно назрілий перехід ставить топонімістів перед необхідністю враховувати новий фактор — кількість. Тому мова йде про дослідження „топонімічних закінчень, які масово повторюються",³ про важливість вивчення „типів, яким властива масовість поширення"⁴ тощо.

Спробуємо визначити питому вагу кількісного фактора

³ В. А. Никонов, Неизвестные языки Поочьи, ж. „Вопросы языкознания", 1960, № 5, стор. 90.

⁴ Б. А. Серебренников, О методах изучения топонимических названий, ж. „Вопросы языкознания", 1959, № 6, стор. 39.

при вивченні топонімічних назв і, таким шляхом, сферу застосування тут статистичних методів.

Слід чітко і виразно відмежовувати випадки, коли кількісні дані допомагають відкрити невідкрите, невідоме, будучи, таким чином, методом дослідження, від тих випадків, коли кількісні дані сприяють лише більш короткому або більш доказовому опису вже готових, одержаних результатів, будучи в цих випадках методом опису — не більш ніж рисою наукового стилю. Для прогресу науки незрівнянно важливіші, звичайно, перші, а не другі випадки.

Роль кількісного фактора безперечно велика при встановленні морфологічного складу топонімічних назв. Звучання, які повторюються в багатьох назвах, завжди є серйозними претендентами на звання топонімічних морфем.

Наведемо такий приклад. Серед сучасних назв населених пунктів Чернівецької області УРСР є 19 назв, що закінчуються на **-ець**. З них в 11 випадках (58%) цьому звукосполученню передують комплекс **-ин** (**-єн**), а в 6 випадках (31,5%) — комплекс **-ов**. Ці кількісні дані дозволяють виділити в названій групі топонімів утворення з суфіксом **-инець** (**-енець**) і з суфіксом **-овець**. Такий висновок підтверджується й тим, що з 101 назви населених пунктів Чернівецької області з кінцевим елементом **-ці** ньому елементу в 22 випадках (22 %) передують комплекс **-ин** (**-єн**) і в 79 випадках (78 %) — комплекс **-ів**. Кількісний фактор робить, таким чином, переконливим виділення в сучасній українській топоніміці спеціалізованих топонімічних суфіксів **-инець** (однина) і **-инці** (множина), також **-овець** (однина) і **-івці** (множина).

Порівняємо цей стан з даними XIV ст., відбитими в літописній статті „А се имена всемь градомъ Рускымъ, и далнимъ и ближнимъ". Тут з 21 назви міст, що закінчується на **-ець**, лише в 3 випадках (14 %) ньому звукосполученню передують елемент **-ов**.¹ Кількісні дані не дозволяють виділити для східнослов'янської топоніміки XIV ст. суфікс **-овець**, засвідчуючи лише початок його формування. Приблизно таку ж картину тут маємо і щодо суфікса **-инець**.

В цілому наведене зіставлення двох синхронних зрізів топоніміки XIV і XX ст. демонструє відомий у розвитку топоніміки процес утворення складних (двохелементних) спеціалізованих афіксів. Цей процес прояснюється саме завдяки врахуванню кількості: кількісний фактор приводить до якогось нового висновку.

¹ Ю. А. Карпенко, Словообразование названий населенных пунктов в памятнике конца XIV с. „А се имена всемь градомъ Рускымъ, и далнимъ и ближнимъ". Научный ежегодник Черновицкого гос. ун-та за 1959 г. Отдельный выпуск. Филологический факультет, Черновцы, 1960, стор. 275—276.

Проте якщо обмежитися врахуванням лише кількості, кількісного фактора, то вірного аналізу морфологічного складу топонімів досягнуто не буде. Виходячи з кількісних даних, можна скласти лише „проект” морфологічного складу топоніма, гіпотезу про його склад. Виділені за допомогою кількісних показників частини слова повинні бути потім співвіднесені з якимись наявними в мові морфемами або словами, ідентифіковані з ними. Тільки так можна одержати певну гарантію від помилкового висновку. Відома проблема „річкових суфіксів” типу **-га** (**-нга** та ін.)¹, **-да**, **-ма**, **-ша** і т. д, викликає так багато сумнівів і суперечок тому, що ці суфікси, добре виділяючись за кількісними даними (вони представлені у величезній кількості гідронімів), не знаходять цілком переконливих мовних ідентифікацій.

Таким чином, при встановленні словотворчих типів топонімічних назв статистичні дані дуже важливі, можна навіть сказати — найважливіші. Але самі по собі, без нестатистичних даних, вони безсилі тут щось зробити.

Ще більш істотними є свідчення статистики при встановленні продуктивності певних словотворчих моделей топонімів. Адже поняття „продуктивний” і „поширений, часто вживаний” досить близькі між собою. Однак перше є діахронічним, а друге — синхронічним. Тому для визначення ступеня продуктивності і особливо напрямку продуктивності (зростання чи убавання) потрібні статистичні дані двох або більше синхронних зрізів.

При цьому й тут, у визначенні продуктивності словотворчих топонімічних моделей самі кількісні дані є недостатніми. Дуже важливою є також наявність новотворів, топонімічних неологізмів. Можливі випадки, коли кількісно менш поширена серед топонімічних назв модель має більший ступінь продуктивності. Це пояснюється тим, що в топоніміці спостерігається досить чітка спеціалізація словотворчих моделей, причому дія топонімічної системи скерована на посилення цієї спеціалізації. У своїй сфері прикладання модель може бути дуже продуктивною, але сама ця сфера часом виявляється досить обмеженою.

Говорячи про значення статистики при вивченні морфологічного складу топонімічних назв, не слід забувати, що тут, як і в усіх інших випадках, топоніміка — крім якісної різноманітності назв (словотворча модель і її тип, кореневий склад, мовна приналежність тощо) — має справу не з однією перемінною (кількістю), а з двома перемінними: кількістю і територіальним розташуванням. Це ускладнює використання в топоніміці статистики як дослідницького методу, але не виключає її використання. Навпаки, статистика і

А. К. Матвеев, Историко-этимологические разыскания, Ученые записки Уральского гос. ун-та, вып. 36, Свердловск, 1960, стор. 95—96

географія в топоніміці непогано уживаються і доповнюють одна одну.

Ареал кожної словотворчої топонімічної моделі може бути визначеним досить чітко. І саме статистичні дані до

помагають уточнити його межі, відсіяти випадкові відхилення. Ці відхилення вимагають завжди спеціальних пояснень.

Наприклад, майже вся територія України, за винятком крайньої північної і північно-східної її частини, не входить у старий ареал назв населених пунктів на **-ськ** (типу **Курськ**, **Смоленськ**, **Брянськ**). Про це свідчить статистика. Відносно нечисленні аналогічні утворення на території України, як правило, виявляються неологізмами. Зокрема, ті декілька назв на **-ськ**, які є в Чернівецькій області, введені лише в 1946 р. Виняток становить ім'я села **Красноільськ**, яке, будучи старим, за утворенням зовсім відмінне від топонімів типу **Курськ**. Це — поєднання топоніма **Красна**, старовинної назви цього села, з антропонімом **Ільський**, прізвищем колишнього власника села, поляка з Гродно, який купив половину цього села в 1696 р.

Отже, при розгляді територіального розташування топонімічних назв статистичні дані сприяють не лише з'ясуванню меж різних словотворчих ареалів, але й розмежуванню зовні схожих, але по суті різних моделей.

Різна насиченість території утвореннями певного типу, як правило, вказує шляхи просторового просування топонімічної моделі протягом віків.

Кількісний фактор допоможе також, очевидно, виділити спільнослов'янські топонімічні словотворчі моделі. Однак це питання потребує окремого розгляду.

Топоніміка не знає територій, заповнених похідними лише від одного словотворчого типу. Звичайно на одній території поширені утворення від декількох продуктивних типів для кожного класу топонімів (назви рік, назви гір, назви населених пунктів, назви полів тощо), а також — утворення від численних непродуктивних і навіть реліктових словотворчих типів. Останніх може бути не менше, ніж перших.

Виявлення статистики словотворчої багатоманітності топонімів певної території допомагає зрозуміти топонімічну систему цієї території. Статистичні дані потрібні в цьому зв'язку зокрема для того, щоб з'ясувати питому вагу словотворчих характеристик (словотворчої відмінності і словотворчої тотожності) у системі протиставлень топонімічних назв.

Кількісне вивчення є істотним також при аналізі кореневого складу топонімічних назв, при виявленні їх семантики.

Як уже зазначалось,

практично продуктивним джерелом топонімічних назв є порівняно невелика група слів. Топонімістам добре відомо, що одні лексико-семантичні групи слів відбиті в топоніміці дуже широко, а інші зустрічаються надзвичайно рідко або й зовсім не зустрічаються.

Досвід топонімічних досліджень підказує, що найчастіше топоніми утворюються від двох лексичних сфер: 1) від топографічних назв, тобто від загальних назв різних великих і малих форм рельєфу та ландшафту (гора, берег, болото, балта тощо) і 2) від назв людей — їх імен, прізвищ і прізвиськ, їх професій, соціальних станів тощо.

Проте ясності, точних відомостей у цьому питанні немає. Точність тут, очевидно, може бути одержана лише за допомогою значних підрахунків, за допомогою статистики. Зокрема таким шляхом вдасться наблизитися до розв'язання старого, але фактично досі нез'ясованого питання про питому вагу в топоніміці антропонімічних утворень. Дотепер це питання вирішувалося, через брак точних даних, переважно у відповідності із суб'єктивними схильностями авторів.

В ідеалі застосування підрахунків при аналізі кореневого складу топонімічних назв уявляється у вигляді територіальних статистичних словників топоніміки. Шляхом відповідного розташування матеріалу, а також за допомогою індексів та додаткових таблиць-показчиків такий словник повинен містити наступні статистичні відомості (з наведенням вичерпних списків відповідних топонімів):

1) Список слів (основ), відображених топонімічними назвами території, з повідомленням частоти вживаності і наведенням відповідних прикладів. Так, для території УРСР (відомості — приблизні і лише за назвами населених пунктів): „**Буда** (89) хатина, курінь: **Буда** (41), **Буди** (10), **Будко** (1), **Будки** (13), **Будків** (1), **Будківський** (1), **Будисько** (1), **Будище** (14), **Будища** (6), **Буденець** (1)”, Слова в цьому списку зручніше нумерувати і розташовувати за частотою, а на додаток вмістити алфавітний показчик.

2) Ідеографічний словник, або список понять (з об'єднанням споріднених понять), що лежать в основі топонімів. Наприклад, для УРСР (відомості теж приблизні і лише за назвами населених пунктів): „Житлові будівлі (139): буда (89), хата (28), кам'яниця (6), бурдей (3), хорони (2), будинок (1)”.

3) Словотворчий індекс, який окреслить семантичні сфери прикладання кожної топонімічної словотворчої моделі і, виявивши відповідні кількості, визначить імовірність появи в даній моделі того чи іншого типу вихідної основи. Схарактеризована вище, у II розділі цієї роботи, топонімічна перебудова словотворчих моделей одержить тут точні виміри: можна буде не приблизно, а в точних

цифрах визначити, наскільки вжиток певної топонімічної моделі вмотивований вихідною основою і наскільки — одержуваним результатом

(приналежністю утворюваного топоніма до певного топонімічного класу). Наприклад, однакові за походженням топонімічні суфікси **-ин** та **-ів** (історично — суфікси присвійних прикметників,) мають неоднакову імовірність поєднання з основами особових імен людей. Якщо для першого суфікса ця імовірність дуже висока і перевищує 90 %, то для другого — не досягає й 70 %.

4) Показчик топонімів за класами та розташуванням.

Такий територіальний статистичний словник топоніміки може включати, зрозуміло, лише топоніми з прозорою етимологією або топоніми з встановленою етимологією. Група так званих неясних топонімів, завжди, на жаль, велика в топоніміці, залишиться за межами словника. Словник цей і допоможе розібратися в даній групі — прояснити її або хоча б визначити імовірність пропонованих рішень.

У цьому виявляється дійовість статистики як дослідницького прийому в топоніміці. Разом з тим тут виявляється суперечність і недосконалість цього прийому. Адже територіальний статистичний словник топоніміки може бути складеним лише на основі матеріалу, визначеного і вивченого без будь-якого втручання статистики. Статистика повинна спочатку одержати зі сторони певну, досить велику кількість уже готового, вивченого матеріалу, і лише потім, шляхом систематизації цього матеріалу, вона може сприяти роботі над невивченим, неясним матеріалом.

Цей факт, між іншим, виявляє основну межу застосування статистики в топоніміці. Нерідко в есь топонімічний матеріал певного розряду може бути вичерпаним раніше, ніж буде досягнута певна його „критична маса“, з якої вже можна робити надійні висновки. Збільшувати ж кількість топонімів одного розряду за рахунок все більшого розширення території далеко не завжди потрібно і навіть можливо.

Загалом же в топоніміці статистичне вивчення моделей уявляється більш перспективним, ніж статистичне вивчення коренів і семантики топонімічних назв.

Безперечну цінність являють собою підрахунки топонімів певної території за їх мовною приналежністю. Наприклад, зростання румуно-молдавських топонімів у напрямку з півночі на південь Чернівецької області свідчить про збільшення у вказаному напрямку тривалості впливу румуно-молдавського топонімічного суперстрату на Буковині.

Однак при вивченні різномовних відкладень у топоніміці кількісний фактор в цілому ніколи не відіграє вирішальної ролі для висновків про минуле. Так, у XIX ст. на Буковині нараховувалося значно більше топонімів німецького походження, ніж топонімів фракійського походження.

Але висновок на цій підставі, що німецький вплив на топоніміку Буковини був сильнішим, ніж фракійський, звучить очевидним абсурдом. Для оцінки ступеня впливу, а також і часу впливу, важливішою є якість, а не кількість. Якість же підказує, що німецький вплив на топоніміку Буковини майже рівний нулю: назви німецьких колоній типу **Августендорф**, **Катаріненталь** не закріпилися, а напівпереклади з української мови типу Ober—Lukawetz або Alt—Laszkówka і існували лише в австрійських офіційних документах. Характер же географічних об'єктів, що мають імена імовірно фракійського походження — гори **Карпати**, ріка **Серет**, — свідчить про важливість фракійського вкладу в стародавню топоніміку Буковини.

Таким чином:

1. Використання кількісних даних є хорошим засобом зменшення в топоніміці неточних та помилкових тверджень і неясних питань.

2. Застосування статистики в топоніміці повинно поєднуватися з іншими методами вивчення. Статистичний аналіз ніскільки не витісняє існуючих у топоніміці прийомів дослідження, а лише доповнює їх. Допоміжний характер і загальне значення статистики в топоніміці визначається тим, що немає таких топонімічних проблем, які можна було б розв'язати тільки статистичним шляхом, але зате є немало проблем, яких неможливо розв'язати без статистики.

3. Оскільки топоніміка нерідко оперує лише незначними кількостями, застосування статистики в топоніміці має суттєві обмеження.

4. У топоніміці, в зв'язку з відносною нечисленністю окремих груп, прості, так би мовити примітивні арифметичні підрахунки нерідко виявляються кориснішими і більш результативними, ніж власне математична статистика. Наприклад, у топоніміці дуже рідко можна застосувати методи виборки, оскільки найчастіше враховуються всі факти (генеральна сукупність), а не їх частина (виборка). У випадках, коли історія зберігає тільки частину стародавньої топоніміки, підхід до цієї частини як до виборки є безперспективним, тому що багато істотних факторів робить достовірність висновків дуже малою.